

Turški davek in vojaška gránica.

Spisal **Ivan Vrhovec**.

Naših prednikov pač ni tepla nobena šiba tako zeló, kakor turška; zato je ostal narodu prejšnje čase nikdar ugnani Turek celó do denšnjega dné v živem spominu. Več kakor dolzih tristo let so morali Slovenci po Štajerskem, Kranjskem in Primorskem noč in dan stati na straži; zanesti se niso mogli ni na mraz ni na vročino, ni na poletje ni na zimo. Kakor strela z jasnega so bili Turki tû ter divjali po deželi; na hitrih svojih konjih so izginili ravno tako brzo, kakor so prišli. Še predno je pal Carigrad, peketala so n. pr. po Kranjskem že turška kopita; l. 1416. so jih videli že Polhogradčani in odslej niso imeli Slovenci nič več mirú pred njimi.

Kako se naj li ubranijo tega groznega sovražnika? Kranjski stanovni so bili prvi, ki so prosili deželnega kneza in cesarja, naj jim pride vendar za božjo voljo na pomoč, sicer jih turški vrag v kratkem požre. Toda cesar je zmajeval z rameni, kajti imel ni niti denarja niti vojakov; k državnim zborom prihajajoči nemški knezi pak so pokali obdlan, videči v kaki zadregi je cesar s svojimi avstrijskimi deželami. Navzlic vsem državnim zborom, navzlic izsiljenim obetom nemških velikašev ostale so južne meje avstrijske razgrajajočemu Turku na iztežaj odprte.

Od deželnega kneza in nemško-rimskega cesarstva zapuščene, morale so jugoslovanske dežele gledati samé, kako se naj ubranijo Turka. Leta 1522. so prvič zastavili in zaprli hrvaško-turško mejo; s početka le majhen kos njen, toda v drugi polovici 16. stoletja je sezala ta meja vedno dalje proti jugu in zapadu. Med letom 1555.—1558. se je storil prvi resni korak za uravnavo vojaške gránice. Vso težo je naložil cesar Hrvatom in Slovencem ter mejo razdelil v štiri velike kose; prvi kos te meje se je zval slovenski (windische Grenze); pričenal se je na ogrski meji, središče njeno je bil Varaždin. Skrb za to mejo je naložil cesar Štajercem. Druga meja se je zvala banova (banische Grenze). V nji se je nahajalo petnajst trdnjav in trdnjavic. Branili so jih Hrvatje in Štajerci. Tretja in četrta meja pa sta se zvali hrvaška in primorska (crabatische in Meergrenze); da ji Turki ne užugajo, skrbeti so morali Korošči in Kranjci.

Troški, ki jih je požirala obramba njena, bili so velikanski. Že leta 1564., ko je bila vojaška gránica šele komaj za silo urejena, izterjali so za sezidanje trdnjav in nakup različnega vojskega gradiva od Štajercev 150.000, od Korošcev 73.000, od Kranjcev pa 60.000 goldinarjev; ko pak je primanjalo še 20.000 goldinarjev, plačati so morali tudi te. Morebiti ni minil niti jeden deželni zbor, da bi se debate ne bile sukale o hrvaški in primorski vojaški meji in če že ne družega, obravnavali so vsaj stanovi, komu naj se oddá kako imenitno izpraznjeno mesto na turški meji, koliko žita naj se pošlje doli, koliko je treba novih vojakov i. t. d. Štajerska, Koroška in Kranjska so se v minulih stoletjih dotikale druga druge med seboj mnogo tesneje nego dandanes; predno se niso vzajemno dogovorile, niso se lotile nobene le količkej važne stvari, o nobeni pak ni romalo toliko písánj s Kranjskega na Koroško in od tam na Štajersko, kakor ob obrambi hrvaških in primorskih mej. Toda ti, dasi tudi že ogromni troški, niso še vsi, kar so jih napravli, Turki imenovanim trem deželam. Če se je pričela vojska med cesarjem in sultanom, naložili so deželam na Dunaji še poseben davek, »Türkenpfennig« zvan. Seveda so se stanovi branili in upirali, kolikor so se mogli, napósled se pa morali vender udati cesarjevi želji. Pred seboj imam zapisnik deželnozborskih sej, v katerih so obravnavali stanovi cesarjevo zahtevo l. 1737. in 1738. Debate samé ob sebi res niso zanimive; zanimive pa so vendar zato, ker posnemamo iz njih, kako so se vlekli stanovi za vsak tisočák davka, ki ga je cesar zahteval od njih. Prav po trgovsko so meštarili, potem pa po dolgotrajnih debatah morali vendar pritrditi cesarjevi želji. V 16. in 17. stoletji so pritiskali stanovi cesarja in deželnega kneza marsikaterikrat, da jim je obljubil to, česar so želeli; sicer so njegove prošnje, naj določijo davek in ga razpišejo na posamezne kmetije, kar naravnost odbili. A že proti koncu 17. stoletja, dá, celó že po tridesetletni vojski opomogel si je cesar toliko, da je izterjal iz njih zgrda česar mu niso hoteli privoliti zlepa; v 18. stoletji pa je šla nekdanja veljava deželnih zborov skoraj popolnoma po zlu.

Po ponesrečeni oblegi dunajskega mesta l. 1683. jela je hoditi sicer že poprej jako onemogla turška sila kaj hitro rakovo pot. Strah pred njo izginil je tako zeló, da so jih jeli nemški cesarji, ki so bili poprej veseli, če so jih Turki pustili pri miru, samí napadati. L. 1737. napovedal je Karol VI. v zvezi z Rusijo Turkom vojsko ter pozval svoje podložnike, naj mu pritekó z izdatnim davkom na pomoč. Konec marcija l. 1737. prišla je ta stvar na Kranjskem v deželnem odboru prvikrat na razgovor. Ker le-tá ni vedel kaj ž njo početi, pred-

ložil jo je deželnemu zboru, ki se je sešel 14. junija l. 1737., naj on razsodi; poprej pa se je obrnil še deželni odbor na Štajersko in Koroško, da pozve, za koliko tisočakov sta se odločili te dve deželi. V prihodnji seji deželnega zbora je javljal glavárjev namestnik (Landesverwalter), da je napovedalo Njihovo Veličanstvo Turku vojsko iz pravičnega vzroka, da obvaruje s tem svoje podložnike in njihove potomce tega začasnega peklenskega brezna. Ker so ponudili Rusi v tem boji prijateljsko roko, zato naj bi deželni stanovi dovolili v svojo korist izdaten turški davek!¹⁾

Cesar je zahteval 40.000 gld., toda glavárjev namestnik sam je dejal, da tisti ne more dosti dati, kdor ima malo ali nima nič. Poudarjal je, da je odtekla deželi kranjski v minulih laških vojskah njena najboljša kri. Zaradi teh vojskâ se je zakopala v velikanske dolgove; spečavati je morala etape, plačevati davke naprej, posojati, dajati razna darila: subsidia praesentanea, dona gratuita, ženitovanjska darila, preskrbovati rekrutiranje »in natura in v denarjih«, dopolnovati konjico s kranjskimi konji, popravljati dragocene cesté, trebiti Ljubljano in Savo brodnikom ter si nakopavati na glavo troškov na več stotisoč goldinarjev. In po takih hudih časih zahteva cesar znova 40.000 gld.! Toliko dovoliti je nemogoče, zlasti zato ne, ker se za kmetije duhovske ne sme nalagati turški davek; duhovskih kmetij (geistliche Herren-giltén) pak je na Kranjskem dobra tretjina. Z ozirom na to in v razmerji takozvanega »Vermögensteuer« 24.000 gld., ki so jih morali plačati plemenitaži isto leto, moglo bi se na kmetije posvetnjakov naložiti komaj 15.000 gld.; ker pak je vsakdo prepričan, da cesar s to svoto ne bode zadovoljen, zato naj se odloči deželni zbor hitro in brez daljšega premišljevanja (»uno ictu semel pro semel«) za 20.000 gld.

Istih mislij je bil v deželnem zboru jeden najodličnejših plemenitazev kranjskih, turjaški grof Aleksander, ki je želel vrhu tega, naj se to pot izkaže tudi duhovščina, ker je denar vendar namenjen za vojsko proti Turku. Komu li je več do tega, da ga uduše, nego duhovščini! Grof Barbo je priporočal, da se celó na drugi dve deželi, na Koroško in Štajersko ni treba ozirati, koliko privolita, kajti ker plačuje Kranjska že sicer 24.000 gld. takozvanega »Vermögensteuer«, zadostuje 15.000 gld. popolnoma. Za svojo misel vprašani priporo-

¹⁾ Der Landesverwalter meldet, dass von Sr. Majestet causa justí belli gegen die ottomanische Phorte, als der gesammten Christenheit ansässigem Erbfeind der Krieg erklärt worden und dass Allerhöchst dieselben (n. cesar) aus mildväterlicher fürsorge diese blutdürstige Schlange ferner von dero Grenzen wegen befahrender Austürmungen halten und Ihre treugehorsamen Vasallen, dann auch Nachkumblinge vor diesem zeitlichen Höllenschlund bewahren wollen.

Landtagsprot. Bd. 47. fol. 163.

čali so plemenitaži nekateri 15.000, drugi 20.000, a ko so glasove sešteli, bila je vendar večina za 20.000 gld.

Ta sklep so poslali stanovi na Dunaj, od koder so dobili dné 10. septembra l. 1737. odgovor, da menj od 40.000 gld. cesar ne vsprejme nikakor. Dné 21. januarija l. 1738. pretresavali so ta odgovor v deželnem zboru. Glavárjev namestnik je pri tej priliki dejal, da se je vselej uklonil cesarjevi zahtevi in uklonil bi se tudi sedaj ter glasoval za zahtevano svoto, ko bi mu nemožnost ne zapirala ust. Brez duhovščine, ki ima več kakor tretjino kmetij na Kranjskem in o kateri upa, da bode prostovoljna izrekla se za primerno tretjino, dovolili so stanovi že 20.000 gld. in se napeli pri tem pač čez svoje moči. Toda kaj se hoče! Vsak vé, da ne bode deželni zbor z uporom pri cesarji opravil nič, zato svetuje, naj primakne še 4.000 gld.; ako prinese duhovščina tudi svojo primerno tretjino, o čemer on ne dvoji nikakor, nabralo se bode skoraj 40.000 gld. in če bode tudi malo manjkalo — cesarost bode gotovo zadovoljna. Morebiti bi bilo navzlic težkemu »Vermögenssteuer« vendar še mogoče spraviti zahtevanih 40.000 gld. skupaj, a nesrečne vojske in slabe létine so deželo skoraj do dobra udušile.

Toda odgovor (dné 17. marcija l. 1737.) na ta sklep je bil tak kakor prejšnji; cesar si ni dal niti jednega tisočaka odščipniti od svoje zahteve in dné 18. decembra l. 1738. čuli so stanovi, da cesar ne odjenja niti za jeden krajcar, ampak zahteva za tri leta po 40.000, torej 120.000 gld. Deželni zbor in cesar so bili torej še daleč narazen; plemenitaži so hoteli plačati za tri leta 72.000 gld., cesar pak je zahteval 120.000 gld. Kdaj se bodo li približali drug drugemu s tem obilim razločkom — 48.000 gld.?

Deželni glavár je priporočal cesarju odgovoriti, da so davki izsesali deželo že skoraj popolnoma. Vrh tega razsaja živinska kuga po Kranjskem že par let, tako da je provzročila grozno dragino. Stanovi bodo imeli križe in težave, da se preskrbé s potrebnim žitom, čegar cena je poskočila v kratkem jako visoko. V Metliki stoji mernik pšenice 1 gld., v Novem Mestu 4 gld. 17 kr., in cena sili še vedno više, v par dnevih je poskočila za jeden sedemnajsták (ein Siebzehner) pri merniku. Drago bodo morali kupovati žito in še veseli bodo, če ga dobé. S Hrvaškega ga ni pričakovati, kajti Hrvatom ga manjka samim; v karlovškem generalatu razsaja grozna lakota. Svetla cesarost naj bi se torej zadovoljila s ponujano svoto!

Minili ste že skoraj dve leti in stvar še vedno ni bila dognana. Dné 7. januarija l. 1739. so poslali z Dunaja deželnemu zboru tak odgovor kakor poprej. Plemenitaži so bili odslej preverjeni, da ne bodo vsi iz-

govori, naslanjajoči se na uboštvo dežele, izdali kar nič, zato so se lotili te neprijetne stvari od druge strani. Od Korošcev je zahteval isto leto cesar 50.000 gld. Tù so zastavili kranjski plemenitaži ter dejali, da se jim godi krivica, ker se jim je v primeri s Koroško naložil prevelik turški davek. V odsekovi seji (Ausschusssitzung) so izračunali, da pravično razdeljen turški davek ne more v primeri z veliko bogatejšo Koroško presezati nikakor ne več, kakor 33.333 gld. 30 kr., toliko naj se torej ponudi cesarju.

Da bi pa ta svoj sklep mogli na vse strani dobro utemeljevati, obrnili so se nalašč do Korošcev, naj jim povedó, koliko so cesarju dovolili, a dobili so tako nejasen odgovor, da niso vedeli ž njim kaj početi. Po vsem, kar so jim Korošci pisali, dalo se je sklepati, da so pritisnili na Koroškem tudi duhovščino za turški davek. A tù se je oglasila kranjska duhovščina, češ, da to ni nikakor misliti, da bi bili Korošci tako zelo žalili pravice in svoboščine duhovske. Kaj tacega bi bilo naravnost proti deželni upravi.

Deželni zbor je bil v velikih zadregah, računal je in računal ter napósled prišel do zaključka, da se mora po vsi pravici cesarju še nekoliko primekniti; izračunali so namesto prejšnjih 72.000 gld. sedaj 86.666 gld. 40 kr., napravili pa vendar okroglo število numerum rotundum: 85.000 gld. Primeknili so torej zopet 13.000 gld. ter bili popolnoma prepričani, da ne bode delal cesar sedaj nobenih težav več. Le dostavili so še, da tega dovoljenega davka ne sme pobirati cesar sam, ampak da pristaja pobiranje po določenih deželne uprave jedino le deželni gosposki; kaj tacega, kakor se je godilo l. 1718., ko je poslal cesar meni nič tebi nič svoje komisarje v deželo pobirat davek, ne sme se goditi več.

Z velikimi težavami je nabral deželni glavár večino glasov za svoto 85.000 gld. Da bi pridobil deželni zbor, dejal je jeden plemenitažev, da se tako visoke svote ni treba preveč strašiti, kajti vse ne bode potreba plačati v gotovini, ampak le jeden del, drugo bodo dali in natura in odtegnili še tisto, kar je cesar dolžan deželi za voznino v minulih laških vojskah.

Toda tù mu je posegel deželni glavár v besedo: o tem pa v pismu, poslanem cesarju niti ziniti ne, sicer pojde vse po vodi! Govorilo se bode o tem šele pozneje, ko bode cesar pritrdil, da je zadovoljen z obljubljenó svoto 85.000 gld. Glavna skrb bodi sedaj plemenitažem ta, da dobé kar najhitreje pritrdilen cesarjev odgovor in sicer za to, da prično takoj pobirati davek po deželi.

Ta sklep je šel na Dunaj. Cesar Karl VI. morebiti ni bil še nikdar v tolicih denarnih zadregah, kajti med tem ko so sklepali deželni zbori v dolgotrajnih sejah o privolitvi denarne pomoči, vojskoval se je s Turki že tretje leto. Denarja sila potreben udal se je napósled deželnemu zboru ter se zadovoljil z 90.000 goldinarji. O tem, kar se je govorilo v deželnem zboru kranjskem, bil je popolnoma poučen, dasi tudi je moral vsak v deželni zbor na novo vpeljani plemenitaž priseči, da ne bode izdal o razpravljanji niti besedice nikomur in naj bi si bil kdor koli si hoče. Vendar pa je zvedel cesar, kaj so nameravali člani deželnega zbora, odtegniti mu namreč od privoljene vsote toliko, kolikor je bil deželi na dolgu. Zadovoljivši se s svoto, povišano na 90.000 gld., dodal je svojemu odgovoru dostavek, da se za sedaj ne sme odtegniti od te svote niti krajcar. Kdo mu je izdal debato o tej stvari, ne vem povedati.

Sedaj je bil deželni zbor pač uverjen, da je prignal cesarja prav do kraja in da ne more nikakor upati, izmešetiti iz njega še kak tisočak. Zato je poslal cesarju odgovor, da je zadovoljen ter jel takoj pobirati davek, ki ga je razdelil na šest let.¹⁾

Nič čuda, da se je turška vojska Karolu VI. tako slabo obnesla. Za vojskovanje je treba po izreku slavnega vojskovodje avstrijskega treh rečij: denarja, denarja in zopet denarja! In tega je manjkalo Karolu VI. najbolj, kar kaže zlasti to, da je zastavil češke in šleske davke za šest let naprej. Vrh tega pak so še sleparji sleparili avstrijski érar prav po nekrščansko. Ladije, ki jih je dal napraviti admiral Pallavicini, bile so take, da je najbolje kazalo potopiti jih, dasi tudi je stala vsaka ne menj od 40.000 gld. General Wallis je dobival v Beli Grad le tretjino naročenega žita in med smodnik so mu primešavali podjetniki po dve tretjini črne prstí. Ko je prebral cesar poročilo o teh sleparstvih, dejal je raztogočen: »Ne vem, ali so me izdali ali me prodali; to je vendar že preveč in gledati bodem moral, da napravim red.« K vsem tem neprilikam pridružila se je še ta, da ni imel cesar niti jednega sposobnega vojskovodje. Sloveči Evgen Savojski je umrl, predno se je pričela vojska; Seckendorf in Königsegg pak sta bila morebiti najslabejša vseh vojvod, ki so kdaj komandirali avstrijske vojske.

Ko je Wallis prevzel poveljstvo, bila je njegova vojska že vsa zbegana, vrhu tega pa tudi on ni bil mož, da bi vodil veliko vojsko. Ko so ga pri Kročki sovražniki potolkli, bil je tako preplašen, da ni védel, kje se ga glava drží. Poveljnik v Belem Gradu, leni baron Suckow

¹⁾ Landtagsprot. XLVII. fol. 163, 166, 167, 178, 180, 190, 199, 257, 259, 271, 273, 280, 302, 325.

je dejal, da se v Belem Gradu ne more nikakor več Turkov ubranjevati, dasi tudi je bil Schmettau, ki je trdnjavo ogledoval, uverjen, da Belega Gradu Turki nikakor ne morejo zajeti. Tudi cesar je bil ves potrten in razježen nad Wallisom, ki se je pričel pogajati zaradi miru, vzel mu je vsa pooblastila iz rok ter jih oddal Neippergu, ki je hitel sklepati s premetenim vezirjem mir. V takih zadregah je sklenil cesar Karol VI. dne 18. septembra l. 1739. beograjski mir, ki ga je podpisal s krvavečim srcem. Kaj mu je pomagalo, da sta se pokorila Wallis v razvpitem Spielbergu, Neipperg pa na gradu v Gradcu? Izgubil je vse, kar sta pridobila on in njegov oče Leopold I. v prejšnjih vojskah, in to jedino le zato, kar ga stanovi niso podpirali z denarjem.

(Konec prihodnjič.)

Ivan baron Ungnad.

Spisal Anton Raič.

Poleg mož v drugi polovici XVI. stoletja s peresom delujočih v prosveto Slovencev, omenjati je posebno čestno barona Ungnada, velikega podpiratelja slovenske knjige.¹⁾

Porodil se je Ivan baron Ungnad l. 1493. menda na Koroškem in sicer v Junski dolini, kjer je imel njegov oča Ivan, cesarski dohodar (kammermeister), graščino Senek (Žinek, Sonneck), kojo mu je podelil l. 1462. cesar Friderik III. Ker se imenuje Ungnad v enem pismu deželnemu glavarju kranjskemu, Miklošu Juričiču, »ubogega Kranjca« in na nekem drugem mestu pravi, ka je »ein Treuer vnd gueter

¹⁾ Ungnadi, svoje dni imenovani *Weissenwolff*, bili so prastare frankovske rodovine in Konrad pl. Weissenwolf se je bojeval že na liškem polju (955. l.); sredi XII. stoletja preselili so se na Koroško. — Henrik III. Weissenwolf je oblegal na povelje Ulrika II. (1181—1201), vojvode koroškega nepokojnega Turpina pl. Schachensteina v njegovi trdnjavi. »Ko pa je ta videl, da se Henrik III. Weissenwolf nikakor ne šali, zbežal je skrivaj zapustivši samo svojo ženo Saro v trdnjavi, pripoveduje *Dresser* l. 1602. v svojih *Ungnadische Chronica*. To pa je bila zvita gospá, zato je pričela različne zvižaje in pogovore z gospodom pl. Weissenwolfom kot pokrajinskim poveljnikom, meneča, da jo pusté v gradu, pa ni dosegla ničesar družega nego to, da je smela oditi iz trdnjave s svojimi devami, hlapci in prtljago. Ko se je bilo to zgodilo, bili so grad vzeli in porušili. *Derothalben hat sie (Sara) hefftige Klage vber Herrn Heinrich von Weissenwolff von Waltenstein geführet vnd jhn bey menniglichen aufgeruffen, als einen vngnedigen Herrn beschuldigt, vnd immer vber Vngnad geschrien, auch diese Wort mit grosser vngedult stets widerholet, Vngnad, Vngnad.* To vpitje se je razlegalo po vsi deželi in skoro vsakdor

Turški davek in vojaška gránica.

Spisal **Ivan Vrhovec.**

(Konec.)

V zadnjem listu smo peljali bralca v nekdanji deželni zbor kranjski poslušat, kako so se vlekli za turški davek stanovi in cesar ter mešetarili več let o svoti, ki bi jo bilo treba plačati. Nič čuda! Saj ni bila to jedina teža, ki je žulila deželo zaradi turške sosesčine. Stanovi bi se ne bili tako zelo branili, da jih ni tiščalo nobeno drugo turško breme; saj je terjal cesar turški davek venderle samó takrat, kadar se je zapletel v pravo, veliko turško vojsko. To bi bila dežela že še prenašala. Pozabila bi bila tudi vso škodo, ki so jo delali Turki, kadar so po bliskovo prilomástili čez domače meje. A deželi kranjski je naložil cesar obrambo dveh gránic, hrvaške in primorske. Kaj je bil ves turški davek, kaj škoda, ki so jo delali Turki na Kranjskem v primeri z ónimi troški, ki jih je izdaval dežela leto za letom za obrambo omenjenih gránic? V zvezi s Koroško je morala vzdržavati trideset trdnjav in trdnjavic, plačevati posadke ter jih oskrbovati z obleko, živežem in strelivom. Že do leta 1597. izdala je sedem milijonov in pol v zlátu. V šestnajstih letih (1597.—1613.) je potrošila za turško gránico 1,699.266 gld. Nad 100.000 gld. je požrla obramba leto za letom. Ogromna svota, ki preseza po današnji veljavi denarja pa več kakor milijon goldinarjev. Cesarska blagajnica ni prihajala deželi niti z grošem na pomoč.

V 16. stoletji je bila ta teža blizu neznosna; turško gránico sta vzdrževali in oskrbovali namreč to leto Kranjska, drugo Koroška. Vrstili sta se torej. Šele leta 1625. sta si razdelili s cesarjevim dovoljenjem trdnjave v gránici; oskrbovali sta vsaka svoje z vsem, kar je bilo treba. A za to milost si je izgovoril cesar, da bode višje vojaške službe po priporočilu in predlogu stanov oddajal on, nižje pak deželna zbor, vsak v svojih trdnjavah. Po tem dogovoru je prevzela Koroška trinajst, Kranjska pa devet večjih in manjših trdnjav v hrvaški gránici; primorsko gránico pak je naložil cesar vso deželi kranjski na rame. Zaradi tega je oskrbovala Kranjska v hrvaški gránici: Šumberk, Ogulin, Modrušo, Otok, Panor, Novi Kostel, Gojac, Debico in Delnice, v primorski pa: Senj, Otočac, »Fortezzo« pri Otočci, Brinje, Ledenice in Reko.

V nekaterih teh trdnjav so tičale močne posádke, največja pač v Karlovcí, ki je pripadal Koroški v oskrbo. Karlovškega načelnika so zvali generala, poveljnike drugih trdnjav pa nadstotnike, stotnike in častnike. Nekateri nadstotnik ali stotnik je imel po več manjših, častnikom izročenih trdnjav pod poveljstvom svojim. Iz Ogulina n. pr. je pošiljal stotnik povelja tudi častnikom v Modruši, Otoku, Panoru, Novem Kostelu, Gojci, Debici Delnicah. Generalu v Karlovcí in nadstotnikom je bilo podrejenih mnogo častnikov in preprostih vojakov pešcev in konjikov.

Le-ti so prihajali nekaj iz slovenskih dežel, nekaj pa so bili Uskoki in domačini, Hrvatje. Najodličnejši med vsemi so bili Hrvatje, katerim so prideli čudno ime: »Deutsche Knechte«. Valvasor, na katerega se sploh naslanjamo v tem sestavku, pravi o njih, da so bili pogumni možje, ki se niso ustrašili nobene nevarnosti. Oboroženi so bili z dolgimi puškami ter bili pogumnejši, kakor celó janičarji, zlasti oni v Karlovcí. Čudni pridevek »nemških hlapcev« je bilo častno imé; Nemca ni bilo med njimi seveda niti jednega, ampak zgolj Hrvatje in »drugi ljudje iz teh dežel«.

Iz Turčije pobeglim in zato »Uskoki« zvanim Vlahom odkazala je Kranjska v šumberškem okraji varno stanovališče. Ti ubéžniki so bili jako dobri vojaki, le nekoliko surovi in divji, čemur pak se ni čuditi, saj so pribežali izpod turške oblasti. Pohleven, dobrodušen stotnik ni opravil pri njih ničesar, a čim ostreje jih je držal, tem rajši so ga imeli in tem lažje jih je krotil. Valvasor pravi o njih: »Brez plena in uboja ne morejo dolgo živeti, zato uhajajo časih na skrivnem, časih pa tudi očitno na Turško plenit.« Zaradi njih hrabrosti jim je podelil cesar prav nenavadno velike svoboščine, kakeršnih ni užival noben drug kranjski podložnik, zato pak so morali opravljati po gránici vojaške posle brezplačno.

Med graničarji so se najbolj odlikovali Mazoli in Haramiji. Mazoli so bili hrvaški pešci in konjiki; za obrambo in napade jim še janičarji niso bili kos. Plačila pa za svojo nevarno službo niso dobivali, izvzemši njihovih vojvod in častnikov, nobenega; odkazali so jim le nekoliko zemljišč in poljá. Kadar so jih poklicali v vojsko, morali so priti vsi takoj; kdor je izostal, vzeli so mu ovco ali vola, časih pak celó kmetijo in zemljišče. Le kadar so jih gnali na mirno delo, če so morali n. pr. les sekati ali mostove delati, takrat so se radi uprli in zahtevali za to nevojaško delo plačila. Časih so ga dobili, časih pa so jih odrinili na potrpljenje.

Tudi haramiji so bili preprosti hrvaški vojaki, ki so služili v gránici ali peš, ali pa na konjih. Mazolov niso nikoli pošiljali Turke napadat, pač pa haramije, zato so dobivali le-ti tudi stalno letno plačo. Uporabljali so jih po največ za stražárje in ogleduhe, ker so jim bile znane vse stezé in vsa skrivališča. Vso noč so se morali plaziti okoli, naj je bilo vreme kakeršno koli. Ko pa se je jelo daniti, preiskovali so vsa pota in vse preláze, če niso morebiti predrli Turki kje čez mejo. So li kaj opazili, hiteli so k hišam svojim, črtaki zvanim, ter dali znamenje, da se bliža nevarnost. Valvasor pravi, da so bile te njihove hišice prav ptičnicam podobne, prave stavbe na koléh. Na treh ali štirih hrastovih koléh je viséla hišica; le po lestvici se je moglo vá-njo. Kadar so bili vsi domači ljudje domá, potegnili so lestvo za seboj in hiša se je s tem izpremenila v trdnjavo. A celó domá je moral biti gránicarju Turek vedno v mislih; tudi v črtaku je vsaj jeden vedno stražil, bil vedno na preži. In če je opazil kaj sumnjivega, ali ugledal celó res Turka, ustrelil je, za njim drugi in tretji in četrty in v hipu je bil ves kraj na nogah; konjiki so poskakali na konje, pešci pak so tekli tja, od koder jim je prišel prvi strel. Kadar je bilo Turka obilo, lotil se je tudi črtakov samih, bodi si, da jih je podžagoval, bodi si, da je zakuril pod njimi.

Ti haramiji, najizvrstnejši gránicarji, bili so med stanovniki po gránicah jedini, ki jih je dežela plačevala za njih vojaški posel; izvzeti so pri tem le haramiji šumberškega okraja, ki so bili vseh davkov popolnoma prosti. Seveda pak je treba delati razloček med temi ljudmi in pravo posádko, ki je bila vojaški organizovana in kjer je imel vsak vojak na tanko določeno plačo svojo, tako n. pr. konjiki arkibuzirji, telesna straža karlovškega generala, ki je nosila oklópe ter si obešala lepe tigrove kože ob plečih.

Življenje v gránici je bilo pač nevarno dovolj. Tudi pri pôljskem delu je nosil gránicar vedno orožje in kadar je oral, hodil je poleg njega osedlan konj, da je skočil nánj, če so se prikazali Turki, kar se je dogajalo skoro vsak dan. Nastal je šum in vrišč; sosed je sklical soseda in hajdi za Turki. Valvasor, ki je sam služil stotnik v turški gránici, ni se mogel prečuditi tem ljudem, ki so za tako majhno plačilo bili noč in dan na preži, in ne, da bi jih bili morda silili, ampak še Bogá so hvalili, če so jih hoteli uporabljevati. Če se je vzbudil n. pr. v Otočci šum in počil strel, v znamenje, da so Turki blizu, imel je stotnik dosti opravila, da je pridržal vsaj najpotrebnejše straže v trdnjavi. O taki priliki so potegnili namreč vsi, celó ženske in otroci, ali peš ali na konjih iz trdnjave na Turka. Združene držati jih, pripraviti

jih do tega, da bi se bojevali v četah, bilo je do dobra nemogoče. Vsak je tekel ven, kakor je vedel in znal, da ne bi zamudil najboljšega, kajti tisti, ki so Turka zgrabili najprej, žéli so največjo slavo. Če se je dal alarm po noči, skočili so Otočani marsikaterikrat na polu oblečeni na konje. — Pri taki bojaželjnosti gránicarjev se ni čuditi, da bi nevarnega svojega življenja ne zamenjali celó za najboljšo službo v kaki drugi, mirni deželi. Mnogo njih si je izprosilo celó dovoljenje, da so smeli stanovati na najskerajnejši meji gránice in to zato, da so bili tem bliže Turkom. Na te hrabre možé so morali Turki trčiti najprej, kadar so planili čez mejo. Sovrašтво do Turkov je bilo grozno. Tako se nista kmalu kje črtila dva naroda, kakor ti hrvaški graničarji, (po večjem Uskoki) in Turki. Valvasor sam je videl, ko je služboval pod grofom Zrinskim v gránici, da so senjski Vlasi (Uskoki) Turkom odsekane glave kvišku držali in si dali gorko kri kapati v usta. »Ich ... habe zum öfftern mit meinen Augen gesehen, dass die Zenger, Wallachen oder Uskoken, wann sie einem Türken den Kopf abgehauen, selbigen in die Höhe gehalten, und das warme Blut davon barbarischer Weise mit grösster Begierde sich selbst in das Maul tropfen lassen.«

Sovrašтво je bilo toliko, da dostikrat celó Turka še čakali niso, da bi planil čez mejo, ampak šli so ga iskat na njegov dom ter se vračali z bogatim plenom domóv. To je bil zánje še najboljši zaslužek in najboljša plača za njihovo pogumnost. Na opustošeni, slabo obdelovani zemlji bi sicer še živeti ne mogli. Rib in rakov, divjih ráč in gosij in druge leteče divjačine bi bili pač lahko polovili in postreljali veliko, toda tak lov je bil zaradi Turkov jako nevaren, vrhu tega jih pa tudi ni dosti veselil.

Na tolovajsko pot na Turško odhajalo jih je po deset do po trideset, ali peš, ali pa na konjih. Take tolpe so nazivali »čete«. Jemali so s seboj, kar so dosežali, ljudi in živino. Požigati niso imeli navade; zadovoljevali so se, da so mogli le kaj s seboj odnesti, bodi si kar koli. Tudi streljali niso in ljudij klali, razven če so se resno s Turki spoprijeli, kar se je pač zgodilo dostikrat in če se ujetník ni hotel podati zlepa. Seveda so jim to tudi o prvi priliki dobro vrnili Turki, ki so se mnogokrat utihotapljali v gránico preoblečeni. To navado so imeli zlasti Martalosi, ki so se priplazovali na skrivnem čez mejo ter jemali, kar so mogle doseči njihove roke. Zlasti so prežali ti ljudje na otroke, ki so jih prodajali turški vladi, da je vzgajala iz njih janičarje. Celó na Kranjsko so prihajali ti Martalosi in krali otroke iz zibélk. Bili so namreč večči vsem jezikom, ki so se govorili ob južnih

avstrijskih mejah ter poznali po najdivjejših gozdih vsa pota in vse stezé.

Zaradi tacih razmer se po vsi dolgi gránici niso Turki in naši nikjer tako črtili, kakor ravno v tistih krajih, ki so bili kranjski deželi izročeni v obrambo, torej v hrvaški in primorski gránici. Na Ogrskem na priliko so živeli ljudje, ki so služili obema narodoma, Turkom in Madjarom. Valvasor jih imenuje »gehuldigte Leute«. Živeli so torej med seboj v nekakem sporazumljenji. Kàj tacega v kranjskih gránicah ni bilo; sporazumljenja tù niso spoznali, kajti gráničar bi ne bil plačal Turku niti bora in Turek gráničarju ne. Tù so bili vsi dobri kristjani, ónstran meje vsi dobri Turki.

Zato pa tudi gorjé tistemu, kogar so dobili Turki v svojo pest. Najprej so ga dobro pretepli, in sicer so ga pretepali tako dolgo, dokler jim ni obljubil odkupiti se. Toda s čim? Saj ni imel ničesa! Naprositi je moral kacega ujetega rojaka in prijatelja, da je bil porok zánj dotlej, dokler se vrne z obljubljeno odkupnino. Domóv prišedši je poprodal vse, kar je imel ter šel po svetu beračit. Da pa so mu na tujem rajši verjeli, dajali so mu poveljniki njegovega kraja verodostojna pisma, vrhu tega si je še prišival rudeča srca na obleko ali obešal turške verige čez rame.

O določenem času so morali taki izpuščeni ujetníki priti zopet na Turško, naj so imeli že naloženo jim odkupnino nabrano ali ne. V tacem slučaju so si morali izprositi še jednega poroka in ponavljati to, dokler ni bila odkupnina nabrana.

Takisto so počenjali kristjani s Turki; opróstili pa so jih odkupnine, če so se dali krstiti. A rojakom svojim ni smel priti tak človek več v roke. Pognali so mu kol skozi život in ga pustili na njem cepetati drugim v svarilen vzgled, dokler ni izdihnil svoje duše. Ravno taka pak se je godila tudi kristjanom če so se dali poturčiti in so jih dobili pozneje naši ljudje zopet v pest.

Ujetníki so se morali odkupovati vedno samí; dežela, vojaško poveljstvo, ni hotelo o tem vedeti ničesa in sicer zato ne, da se gráničarji niso lehkomišeljno opirali na to ter niso hodili brez potrebe v nevarnost. Zato so se branili rajši do zadnjega in so se dajali rajši posekati, kakor ujeti. Našega gráničarja so Turki redkokdaj katerega ujeli, razven če so ga tako težko ranili, da se jim več ni mogel braniti.

Ta tako težavna obrambo turške gránice je delala deželi neizmerno škodo. Mnogo starih in imenitnih kranjskih rodovin plemenitaških je šlo popolnoma po zlú zaradi obilih troškov, ki so jih imele za utrditev svojih gradov in za odkupljevanje sorodnikov in prijateljev svojih.

in deželni poslanci in jako mnogobrojno odlično občinstvo. Na kolodvoru so zapeli realci krasen latinsk zbor, v sv. Krištofa cerkvi pevci čitalnični, na grobu pa dijaki genljivo žalostinko »Nad zvezdami« A. Raič počiva v isti raki, kakor njegov strijc Božidar Raič in Fr. Levstik; to rako je kupilo »Pisateljsko društvo«. —

Biblijografija slovenska. Pod tem naslovom hočemo odslej naznanjati vse nove knjige slovenske, ki se pošiljajo uredništvu našemu; o važnejših izmed njih bomo o priliki obširneje poročali:

— Franc Jožef I. cesar avstrijski. V spomin štiridesetletnice Njegove vlade spisal slovenski mladini *Fr. Hubad*, c. kr. gimnazijski profesor. V Ljubljani. Izdala in založila »Družba sv. Cirila in Metoda«. 1888. 8, str. 64. Z ž podobama. Cena zvezku po 15 kr., vsakih 100 zvezkov stoji 12 gld.

Tak naslov nosi I. zvezek »knjižnice družbe sv. Cirila in Metoda«, namenjene naši mladini. Dinastiško slovstvo slovensko se pomnožuje častno o sléharni patrijotiški slavnosti. Letošnja štiridesetletnica nam je prinesla v tej stroki že tretji sad. Veselo je gledati pisatelje slovenske tekmujoče, kdo bode sijajneje opisal deci slovenski presvetlega cesarja preblago življenje. Kakó ljubko nam gosp. prof. Hubad slika cesarjevo mladost (str. 11.—24)! S kolikim oduševljenjem nas vodi tja pred cesarski prestol, noseč vladarja, kateremu zastonj iščeš premca po vseh dvorih evropskih. Hubadova knjiga se mi vidi kakor pestra galerija slik; podoba se vrsti za podobo; tu vójne groze opis, tam blagi čin krščanske milosrčnosti — epizoda, druga krasnejša mimo druge; vse pa ozarja zmagonosno, blagodejno solnce avstrijsko — Fran Josip! Istinito, Hubadova knjižica si ohrani trajno vrednost. Naj bi ne bilo šole na Slovenskem, kjer bi se v knjižničnem zapisniku pogrešal »Franc Jožef I. cesar avstrijski«. Rodoljubi, sezite po njem, saj ga je izdala domača firma naša »Družba sv. Cirila in Metoda«! — n.

— Dogodki iz župnije Vranske. Ob zoletnici uvrstitve Vranskega med cesarske trge spisal *Ivan Gabršek*, okrajni tajnik na Vranskem. Založil pisatelj Tiskarna sv. Cirila in Metoda 1888, m. 8, 67 strani. — Tako je naslov knjižici, ki nam po virih župnega in občinskega urada in po nekaterih pomožnih knjigah, zlasti pa Orožnovih spisih opisuje začetek in razvoj Vranskega trga, ondotne fare in šole in župnih podružnic. Poleg tega navaja vse vranske dostojanstvenike (župnike, župane, učitelje itd.) in vse na Vranskem rojene dostojanstvenike ali za ondotni trg znamenite in zaslužne može. Knjižica bode brez dvojbe lepo oživila lokalni patrijotizem in ž njim tudi ljubezen do širje domovine.

Pedagogiški letnik. II. leto. 1888. Uredil *Fran Gabršek* Izdalo in založilo »Pedagogiško društvo« v Krškem. V Ljubljani Natisnil J. R. Milic Stranij 224 in dve litografovani prilogi. Cena za ude »Pedagogiškega društva« po 1 gld., za neude 1 gld. 40 kr. —

Med društvi slovenskimi kaže v novejšem času veliko in živahno delavnost mlado »Pedagogiško društvo« v Krškem. Odlikuje se s pogostnim zborovanjem in z literarnim delovanjem. Letos je celó priredilo »prvo slovensko stalno učilsko razstavo«, o kateri hočemo govoriti o priliki tudi v »Ljubljanskem Zvonu«. Danes nam je oceniti samó II. tečaj »Pedagogiškega letnika«, ki ga je izdalo omenjeno društvo. — Že o prvem letniku smo se bili kaj pohvalno izrazili. Še večjo pohvalo zasluži drugi letnik, ki se odlikuje po jako mnogovrstni, dobro izbrani vsebini. Prvi del knjige obseza šolsko knjigo »Ukoslovje«, knjigo, ki je v prvi vrsti namenjena za rabo na slovenskih učiteljskih, ako bi bili Slovenci takó srečni, da bi še imeli učiteljsiše, na katerem bi se pedagogika učila.